

LIVADY OSAKEYHTIÖ

2020

Åland

MATKAKERTOMUS 5.2.2024

KATTORISTIKOIDEN RATKOJAT

KESKI-AIKAISET KATTORAKENTEET

Eckerö s. 4
 Runko huone 1380–1420 **1200-l**
 Torni **1467**
 Asehuone noin 1500
 Sakasti 1837
Långhus 9,6 x 15,3 m
 S:t Laurentius

Mustat ajoitukset: Markus Hiekkänen, *Finlands medeltida stenkyrkor*, 2020.
 Siniset ajoitukset: Åsa Ringbom, <https://www.kyrkor.ax/kyrkor>

Finström s. 10
 Runko huone 1445–1460
 Torni **1467**
 Asehuone 1445–1460
 Sakasti 1445–1460
Långhus 14,5 x 28,9 m
 Helga Korset

Hammarland s. 16
 Runko huone 1300–1350, **1200-l jälkip.**
 Kuori 1465–1470, **1400-l alku**
 Asehuone ja torni 1350–1400, **1300-l alku**
 Sakasti 1450–1500
Långhus 11,4 x 20,0 m
 S:ta Katarina av Alexandria

Lemland s. 22
 Runko huone 1290–1300
 Torni 1310–1320
 Asehuone 1500–1560
 Sakasti n. 1450
Långhus 11,6 x 19,8 m
 S:ta Birgitta(?)

Ahvenanmaan kirkkojen keskiaikaiset kattotuolit

Tämä on matkakertomus 6.-10.9.2020 tehdystä kenttätutkimuksesta, jossa selvitettiin Ahvenanmaalaisten kirkkojen runkokuoneiden kattorakenteiden alkuperäisyyttä. Matka liittyi Livadyn ja Kattoristikoiden ratkojen tutkimushankkeisiin. Kenttätutkimukseen saatiin rahoitusta hankkeen apurahasta sekä Livadyilta. Tutkimuskohteet – Eckerö, Finström, Hammarland ja Lemland – valikoituivat Kirkearkæologi i Norden 5 julkaisussa (1995) olevan Markus Hiekkäsen artikkelin Takstolar i Finlands medeltida stenkyrkor pohjalta.

Tutkimusaika kussakin kirkossa oli keskimäärin kolme tuntia ja tutkimus tehtiin rakenteita avaamatta – paikallisesti saatettiin kurkistaa vuorivillamattojen alle.

Tärkeimmät havainnot

Lemlandin kirkossa on hyvin säilynyt alkuperäinen kattorakenne – ilmeisesti maamme vanhin ja ainoa mahdollisesti 1200-luvulta säilynyt puurakenteemme. Eckerössä on säilynyt alkuperäiset selkäpuut ja pönkät ja Finströmissä tornin rakentamisen tieltä osittain purettujen

kattotuolien alaosat. Hammarlandin kirkon päädyissä on säilynyt alkuperäiset kattotuolit, minkä lisäksi merkillepantavaa on, että runkokuoneen tulipalon jälkeen rakennetut nykyiset kattotuolit ja kuorin myöhäiskeskiaikaiset kattotuolit ajoittavat hetkeä, jolloin maamme kirkkojen kattorakenteissa siirryttiin romanisista kattotuoleista goottilaisiin kattotuoleihin.

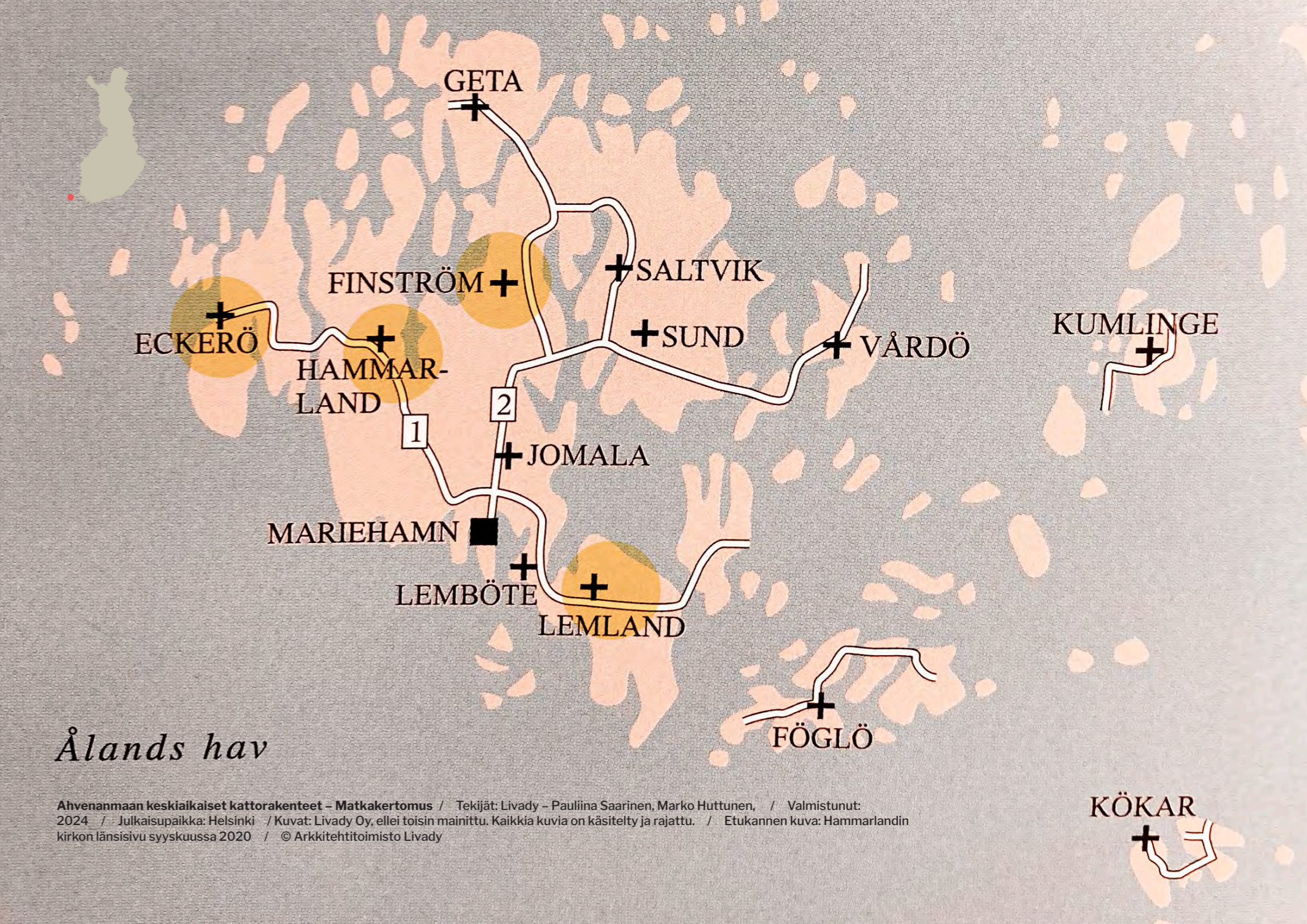
Jatkotutkimusaiheita ja kysymyksiä

Mieleen jääneitä kiinnostavia jatkotutkimusaiheita ovat ainakin Ahvenanmaan

kirkkojen tapituksissa käytetyt menetelmät ja puulajit, maanpinnalle ulottuvien anturoiden merkitys sekä tornien kattorakenteet kivikoripainoineen kaikkineen.

Kalliossa 2.6.2023

Pauliina Saarinen ja Marko Huttunen

Ålands hav

Ahvenanmaan keskiaikaiset kattorakenteet – Matkakertomus / Tekijät: Livady – Pauliina Saarinen, Marko Huttunen, / Valmistunut: 2024 / Julkaisupaikka: Helsinki / Kuvat: Livady Oy, ellei toisin mainittu. Kaikkia kuvia on käsitelty ja rajattu. / Etukannen kuva: Hammarlandin kirkon länsisivu syyskuussa 2020 / © Arkkitehtitoimisto Livady

KÖKAR

— ECKERÖ —

Alkuperäiset selkäpuut ja pönkät ovat säilyneet

Eckerö

Vintille: Tornin pohjoisseinän portaita pitkin pääsee tornin toiseen kerrokseen, jossa on laaja aukko runkokuoneen vintille. Runkokuoneen vintti on jaettu loivalla, bitumihuopapäälysteisellä välikatolla kahteen osaan.

Runkokuone (15,3 m x 9,6 m) on rakennettu 1200-luvun lopulla. Torni rakennettiin vuonna 1467 (tornissa on samalta ajalta periytyvä vinssi) ja asehuone 1500-luvun alkupuolella. Sakaristo on vuodelta 1837. Kirkkoa laiminlyötiin reformaation jälkeen, kunnes se 1600-luvulla kunnostettiin jälleen.

Runkokuoneessa oli alun perin puinen tasalaipio, joka 1700-luvun alussa muutettiin matalaksi puuholviksi ripustamalla kattotuolien alapaarteista luonnonväävät kaaripuut. Ikkuna-aukot laajennettiin 1800-luvulla nykyiseen kokoonsa.

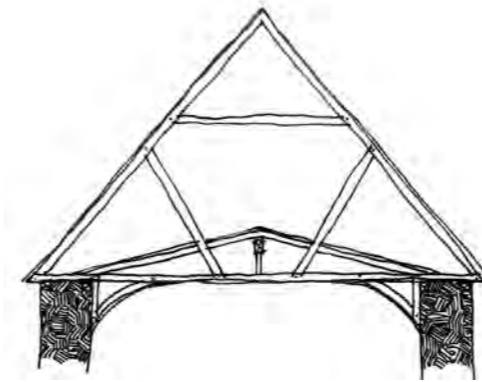
Selkäpuut ja alapaarre muodostavat

ehjän kolmion. Pönkät ulottuvat lähes selkäpuun puoleenväliin saakka. Kitapuut ovat pönkien yläpään nähden melko alhaalla ja ne ovatkin kattotuolin uudempi osa. Kitapuuta ei ole julkisivussa. Pönkkien ja selkäpuiden vahvuus on noin 4" x 5". Osien työstöjäljessä on viitteitä sprätthuggning-tekniikasta. Liitokset ovat tapitettuja suoria lapaliitoksia. Lohkotusta havupuutavarasta tehdyt kannalliset tapit on säilytetty ja kiilattu kärjestään.

Selkäpuiden ja pönkkien välisissä liitoksissa olevia merkintöjä voi tulkita siten, että pönkkien yläpää on alun perin ulottunut selkäpuiden yläpinnan

yläpuolelle. Tämä saattaisi viitata siihen, että runkokuoneen päällä on alun perin ollut lautakate.

Selkäpuiden ja alapaarteiden väliset liitokset ovat lähes kaikissa kattotuoleissa näkymättömissä (ilmeisesti) 1800-luvun muutostöissä korotetun muurauksen takana. Havaittavissa olleista liitoksista pystyi päättelemään, että alapaarteet ovat selkäpuita ja pönkkiä uudempiä: Selkäpuissa olevat tapit eivät havaintokohdassa ulottuneet alapaarteeseen – jäi epäselväksi, onko selkäpuita asianmukaisesti kiinnitetty alapaarteisiin lainkaan.

Kaavio Eckerön kirkon runkokuoneen nykyisestä kattorakenteesta.

Eckerön kirkko lounaasta nähtynä. Länsipäädyn torni on rakennettu runkokuoneen jatkoksi runkokuonetta myöhemmin.

Näkymä parvelta kirkkosaliin. Matala puuholvi on 1700-luvun alusta.

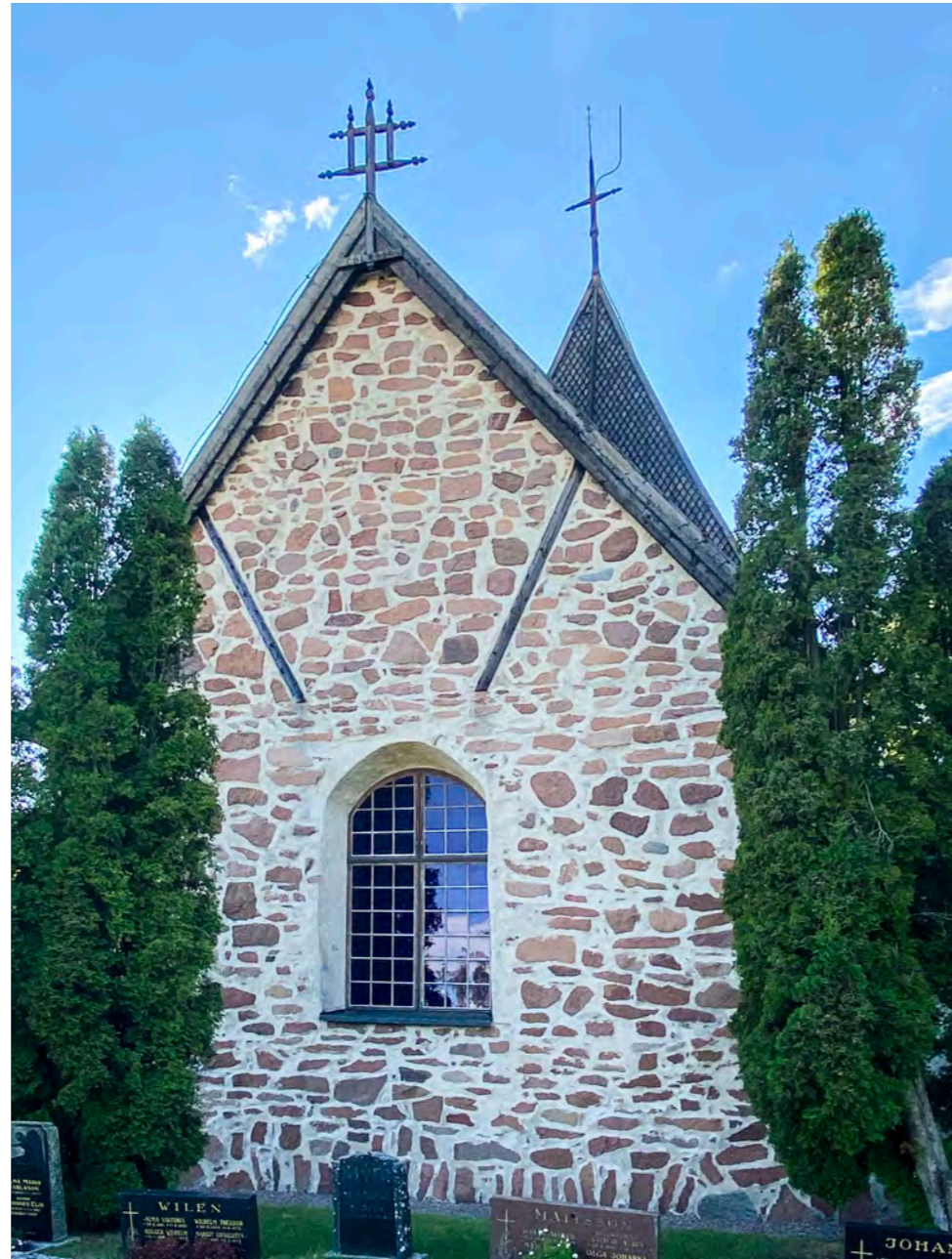
Toinen huomionarvoinen piirre on se, että läpiporausjäljet ja selkäpuiden loveukset ovat idänpuolella, mutta tapit on lyöty lännen puolelta! Näyttää siltä, että kattorakenteessa on ollut kaksi merkittävää korjausvaihetta, joista varhaisemmassa, mahdollisesti 1600- tai 1700-luvulla, kattotuolit on kokonaan purettu ja koottu uudestaan. Alapaarteiden uusiminen saattaisi liittyä 1800-luvun korjausvaiheeseen, jolloin ikkunat laajennettiin ja kirkkosali sai puuholvinsa.

Runkohuoneen itäpäädyssä on säilynyt osia alkuperäisestä kattotuolista. Kattotuolikolmion alakulmat ovat noin 45°.

Eckerön kirkon itäpäädyn julkisivussa on alkuperäinen 1200-luvun kattotuoli hahmotettavissa. Alapaarteen paikka näkyy muurusrajana. Maanpinnan tasolla muurin kivet on muusta kirkon muurauksesta poiketen asetettu kantilleen. Kirkko on muurattu melko pienikokoisista Ahvenanmaan graniittilohkareista.

Runkohuoneen vanha luoteisnurkka erottuu selkeänä pystysuorana linjana.

Toisin kuin selkäpuu, pönkkä on tapitettu uuteen alapaarteeseen. 1700-luvun alun puuholvin laipiolaudat on holvin keskeltä naulattu alapaarteeseen.

Holvin reunoilla laipiolaudat on naulattu alapaarteen alapintaan kiinnitettyyn luonnonvääriin.

Alapaarteen vaihtamisen yhteydessä selkäpuun ja alapaarteen välistä liitosta ei ole tapitettu, mutta selkäpuun alapäähän on tapittamalla asennettu selkäpuuhun varaava kynsikappale.

Näkymä bitumikatteen alta. 1700-luvun puuholvi on naulattu luultavasti niin ikään 1700-luvun alapaarteeseen ja luonnonvääriin, joiden alapää on ripustettu alapaarteesta roikkuvaan pysysoiroon. Muurin sisäpinta on rapattu ja maalattu aina jalasparun puoliväliin saakka: kirkossa on alun perin ollut tasalaipio, jonka laudat oli naulattu alapaarteiden alapintaan.

Liitosten tapitus on uudestaan koottaessa tehty "väärältä" puolelta. Tapitustekniikat vaihtelevat: osa tapeista on kiilaamisen lisäksi sälöytetty, osassa kiila on tehty sievästi pienestä rungosta. Keskimmaisessä kuvassa liitokseen on tapin ympärille kaiverrettu pentagrammi.

Selkäpuun ja pönkä on yhdistetty suoralla lapaliitoksella, joka on tapitettu ja kiilattu. Liitosmerkki jatkuu rakennusosasta toiseen.

Selkäpuun ja pönkän liitos. Liitostappi on lyöty vastakkaiselta puolelta kuin kattotuoli on koottu. Tapin vieressä näkyy läpiporausjälki. Liitosmerkit jatkuvat rakennusosasta toiseen.

Kattotuoleja uudelleen koottaessa pönkkä on lyöty paikoilleen kirveen hamaralla. Liitosmerkit jatkuvat pönkästä selkäpuuhun.

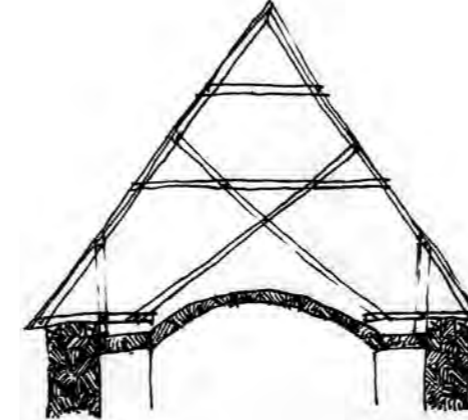
Näkymä vintille. Kattorakenteen alaosassa on bitumikatteella päällystetty välikatko, jonka päältä mahdollinen vesi valuu muureille.

— FINSTRÖM —

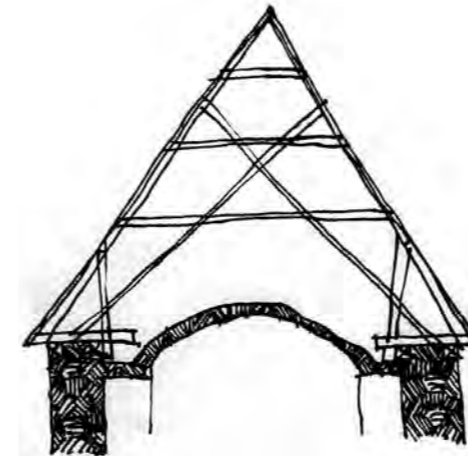
Runkohuoneen alkuperäisiä kattorakenteita on säilynyt tornin sivuilla.

Finström

Vintille: Asehuoneessa on uusi kierreporras, josta pääsee puulaidiion tehdyn pyöreän aukon kautta laipion päälle, josta johtaa puiset portaat runkohooneen vintille. Runkohuoneen luoteisnurkassa lienee vanha portaan paikka, joka on nyttemmin valettu betonilla umpeen.

Finströmin kirkon kattorakenne tornin kohdan jäänteiden ja itäpäädyn kattorakenteen mukaan piirrettynä.

Finströmin kirkon runkohooneen nykyinen kattorakenne.

Livady

Åsa Ringbom on ottanut Finströmin kattorakenteista kymmenittäin dendro- ja talvella 2020 (Panu Savolaisen ja Ringbomin keskustelu 11.8.2020). Reikiä tosiaan oli runsaasti. Tornin rakenteissa oli myös vanhempia reikiä.

Aiemman kivikirkon muurit hyödynnettiin osana nykyisen kirkon muureja. Runkohuoneen seinien muurausta kasvatettiin ulospäin 0,9 m, jolloin seinä saavutti nykyisen 1,6 metrin syvyyden.

Lännen puoleisessa päätykolmioissa näkyy uloimpien katto- tuolien vaakarakenteita. Muurauksessa näkyy selkeästi muurauksen vaakalinjauksia.

Varhaisemman kivikirkon seinämaalauksia on yhä nähtävissä kirkkosalissa.

Nykyinen sakasti ja runkohoone (28,9 m x 14,5 m) muurattiin 1440-luvulla – sakasti ensin: sakastin eteläisin kattotuoli näkyy vintillä runkohooneen muurin sisäpinnassa. Korotettuun kirkkosaliin muurattiin holvit noin vuonna 1450, asehuone 1450-luvun alkupuolella ja torni vuonna 1467. Olisi kiinnostava tietää runkohooneen ja sakastin täsmällinen

rakennusvuosi (Åsa varmaan tietää), sillä kyseessä saattaa olla varhaisin goottilainen kattotuoli Suomessa.

Torni seisoo runkohooneessa.

Kapeat sivukäytävät korostavat Finströmin kirkkosalin poikkeuksellisen massiivisia kivirakenteita.

Ahvenanmaan keskiaikaiset kattorakenteet | Matkakertomus

Kattorakenteiden keskiaikaisuus

Runkohuoneessa on alkuperäistä rakennetta jäljellä tornin kyljessä lounaisnurkassa, minkä lisäksi alkuperäisiä osia näyttäisi olevan runsaasti kierrätysmateriaalina käytettynä. Esimerkiksi useat saksipuut ovat vanhoja selkäpuita (näiden perusteella alkuperäinen kattotuoli olisi mahdollista rekonstruoida).

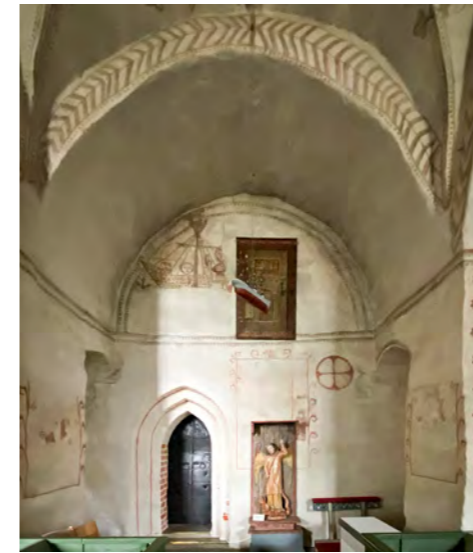
Alkuperäisten saksien (vai pönkkien?) lähtö kädälän ulokkeelta on samankaltainen kuin Sipoossa. Kontti-

puiden alapäätt nojaavat goottilaiseen tapaan sisemmän jalasparrun sisäpintaan ja muuriin.

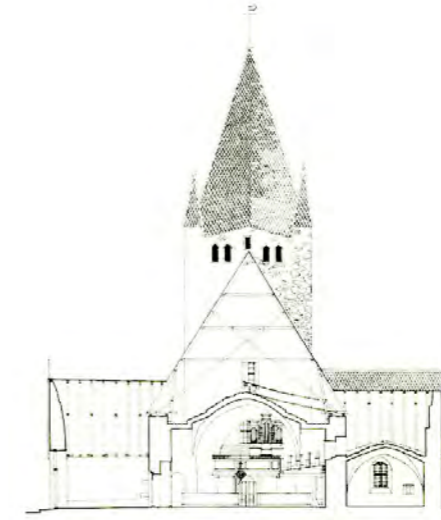
Alkuperäisten kattotuolien puutavara on kooltaan uuden rakenteen puutavaraa hennompaa. Kädälässä, kontti- ja selkäpuussa on selkeä lovettu numerointi: kaikki osat on numeroitu samalla järjestysnumerolla länsipäädystä alkaen.

Muutostyön ajankohta voisi osua samaan julkisivun itäpäädyn räystäään

Tämän sivut kuvat: Finströmin kirkon 1450-luvun kattotuolit. Etelämuurin länsipäädystä on runkokuoneen muuta kattorakennetta varhaisemmat ja sirommat kattorakenteet yhä paikallaan. Kattotuoleissa kädälä on jätetty pitkäksi ja niissä on läpi ulottuva loveus saksea tai pönkkää varten. Kattotuolien numerointi alkaa lännestä. Kattotuolin järjestysnumero on veistetty kädälään, kontti- ja selkäpuuhun. Jalasparrujen väliä ei ole täytetty muurauksella. Konttipuiden alapäitä on sovitettu loveamalla jalasparrua. Jalasparruun on kaiverrettu harakanvarvas.

Näkymä keskilaivasta sakastin suuntaan.

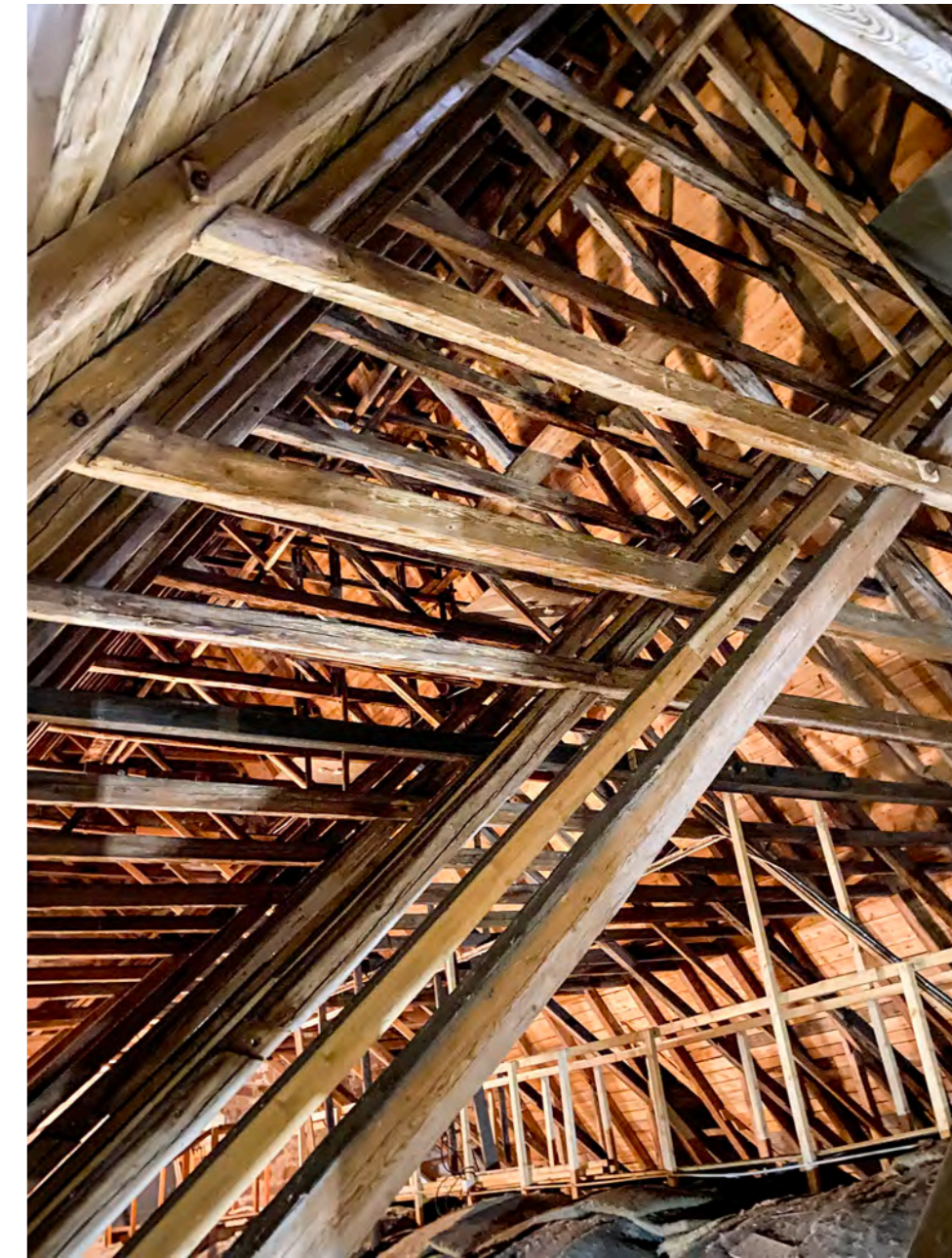
Runkohuoneen nykyiset kattotuolit on tehty kierrätysosista. Malli on suorastaan oppikirjamainen ja mitoitus varmaotteista. Piirros: Finna / MV .

Asehuonetta varten on runkokuoneeseen tehty sidekivet molemmille seinämuureille. Sidekiviä ei ole käytetty ainakaan kokonaan asehuoneen muurauksessa, vaan ne näkyvät asehuoneen ulkoseinien sisäpinnassa.

Punakynämerkkintöjä runkokuoneen uudemmissa kattotuoleissa.

1770-merkinnän kanssa. Korjaustyö näyttäisi olleen niin laajan, että voidaan puhua uudelleen rakentamisesta.

Joka toisen (uudemman) saksipuun alapintaan on punaisella merkitty juokseva numerointi viivoin tornilta idän suuntaan.

Sakastissa on alkuperäinen kontti-kattotuolirakenne. Konttipuut tukeutuvat sisemmän jalasparrun ja muurin sisäpintaan. Päätymuurin sisäpinnan kattotuoli on tuettu molemmin puolin vinotuilla, jotka on tapitettu sisemmän jalasparrun ja konttipuun välille. Kattotuolit on yhdistetty toisiinsa reiveillä. Sakastin kattotuolit on ehkä nostettu paikoilleen puolikkaina.

Myös asehuoneen kattotuolit saattavat olla alkuperäisiä. Tätä on rakenteellisin perustein hankalampi arvioida, sillä asehuone on rakennettu runkokuoneen jälkeen, eivätkä asehuoneen kattorakenteet ole yhteydessä runkokuoneen muuriin.

Päätykolmiossa on säilynyt vaikeasti tulkittavia osia alkuperäisestä kattotuolirakenteesta.

Sakastin alkuperäisessä kattorakenteessa päätymuurin sisäpinnan kattotuoli.

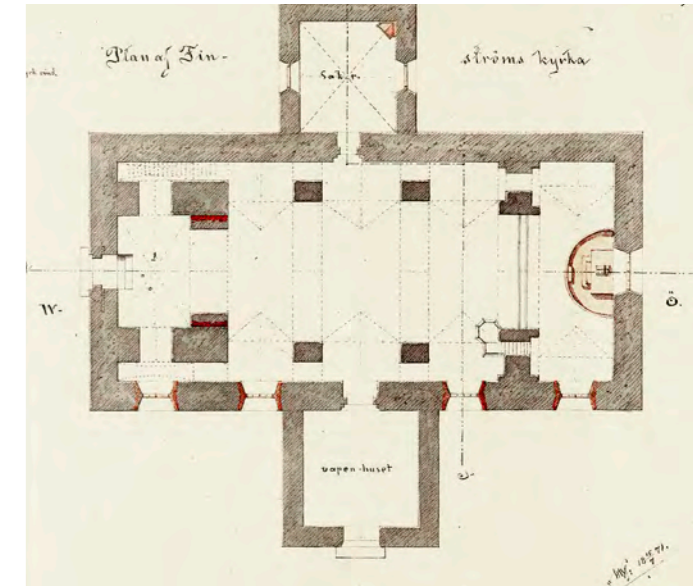
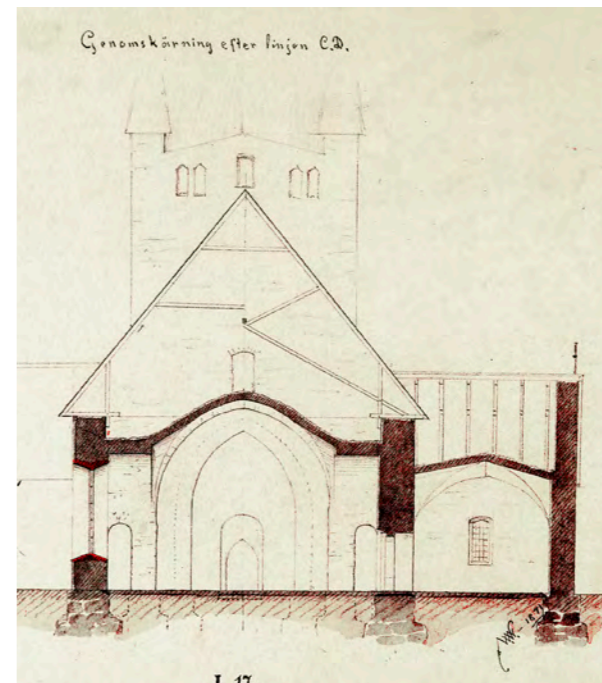
Asehuoneen laipiolaudoitus on jaettu listalla kahteen osaan. Runkokuoneen puoleinen laudoitus on kuusta ja veistetty kirveellä. Ponttiin on höylätty helmi. Laudat eivät ole keskenään tasalevyisiä ja ne kapenevat. Jokaisen laudan kiinnitys on tehty takonauloin sekä teollisin nauloin. Laipiosta saattaa olla poistettu maali.

Reinhold Hausen, 1892. Finna / MV HK19411231-158.

Molemmissa päätykolmioissa näkyy uloimpien kattotuolien vaakarakenteita. Muurauksessa näkyy selkeästi muuraustyön vaakalinjauksia.

Mittausspiirustukset, Wolmar Westling, 1871. Finna / MV 18711016-15, 16 ja 17.

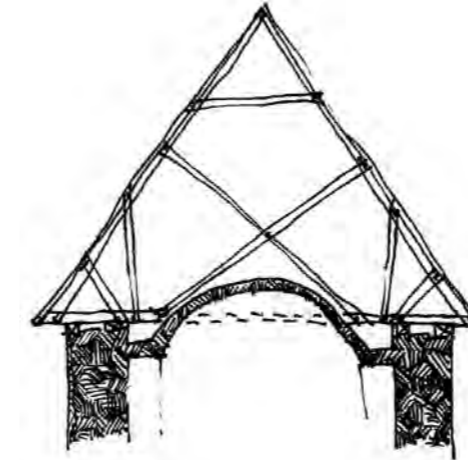

—HAMMARLAND—

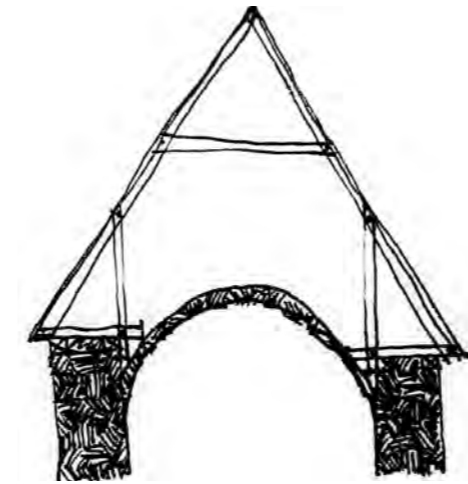
Kattorakenteista voi lukea hetken, jolloin romaanisista kattotuolista siirryttiin goottilaisiin.

Hammarland

Vintille: Tornin itäseinän muuriporras johtaa sekä tornin toiseen kerrokseen että runkokuoneen etelämuurin päälle.

Hammarlandin runkokuoneen kattorakennekaavio.

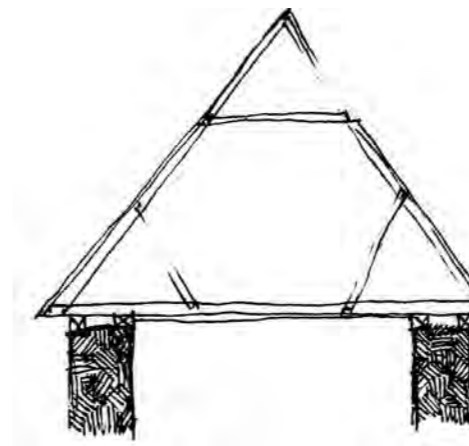
Hammarlandin kuorin kattorakennekaavio.

Runkokuone (16,6 m x 8,3 m) on rakennettu 1200-luvun jälkipuoliskolla, torni 1300-luvun alussa ja kuori 1400-luvun alussa. Palossa tuhoutuneet runkokuoneen kattorakenteet uusittiin 1440-luvulla ja kuorin 1460-luvulla. Kirkko hylättiin 1500-luvun alkupuolella ja otettiin uudestaan käyttöön 1600-luvulla.

Keskiaikaisen tulipalon jäljet ovat edelleen monin tavoin vintillä näkyvisiä: holveissa on nokeentuneita kivipintoja, päätymuurissa on hiiltyneitä telinepuita ja päätymuurausten kivien sisäpinnat ovat voimakkaasti säröytyneet.

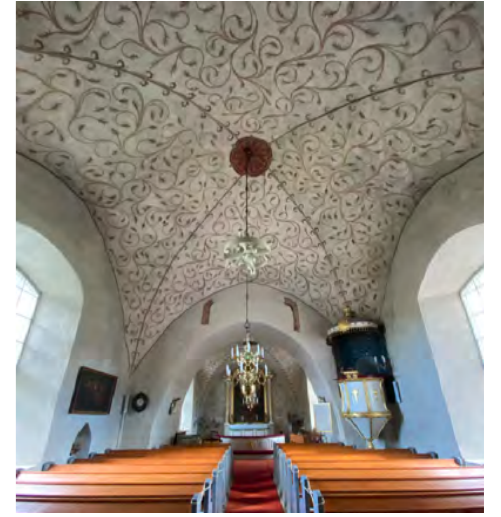
Runkokuoneen molempien päätykolmioiden ulkosivussa on näkyvissä alapaarteellisen kattotuolin osia. Kuorin päätykolmiossa on konttikattotuoli.

Jalasparrut on laskettu sivumuurien päälle ilman välimuurausta ja ilman sidehirsiiä.

Runkokuoneen länsipäädyn kattorakennekaavio.

Näkymä runkokuoneesta kohti kuoria.

Hammarlandin kirkko idästä nähtynä. 1200-luvun loppupuolella muuratun runkokuoneen päädyssä näkyy alapaarteellinen ja vinopönkäinen, romaaninen kattotuoli. Runkokuonetta reilu sata vuotta nuoremman kuorin julkisivussa on konttikattotuolirakenne.

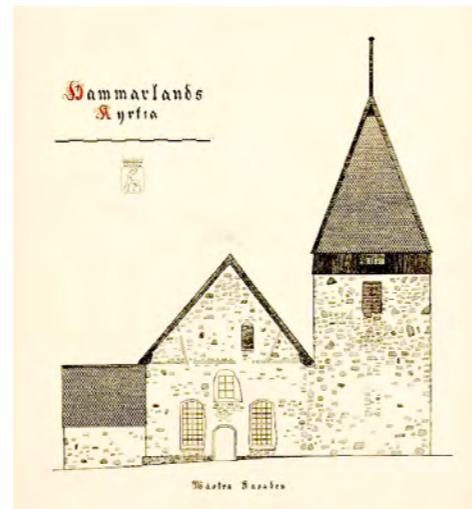

Hammarlandin kirkko etelästä nähtynä.

Hammarlandin kirkko lännestä nähtynä. Runkohuoneen ja tornin muuraussauma erottuu selvästi julkisivussa. Tornin keskellä, runkokuoneen ikkunaholvausten tasolla näkyy vanhaa holvausta. Runkokuoneen uloin kattotuoli näkyy julkisivussa. Sen alapaarre on katkaistu kolmeen osaan.

Hammarlandin kirkko, pohja, Ingvald Serenius, 1925. Aalto-yliopiston arkisto.

Hammarlandin kirkko, länsipääty, Ingvald Serenius, 1925. Aalto-yliopiston arkisto.

1200-luvun loppupuoliskolla muuratussa runkokuoneessa ja 1300-luvun alussa muuratussa tornissa on julkisivupinnasta ulkoneva, jatkuva kivijalka. Kuorissa on samanlainen kivijalka vain eteläseinän runkokuoneen kanssa samanaikaisessa ikkunaan asti ulottuvassa muurissa. Muuten kuori on muurattu 1400-luvun puolella, eikä siinä ole ulkonevaa kivijalkaa.

Kattotuolit

Runkohuoneen kattotuolit ovat romaanista mallia: alapaarre, neljä pönkkää, selkäpuut, sakset ja yksi kitapuu. Holvien kohdalla alapaarteet on katkaistu ja kattotuoleista on jouduttu tilanpuutteen vuoksi jättämään sakset tai sisemmät pönkät – yhdestä kattotuolista jopa molemmat – pois.

Kattotuolien liitokset ovat suoria lapaliitoksia ja ne on tapitettu lännen puolelta lukuun ottamatta länsipäädy

sisäpintaa liki olevaa kattotuolia, jossa osa liitoksista on jouduttu tilanpuutteen vuoksi tapittamaan idästä.

Tapitukseen on käytetty lehtipuuta: ainakin koivua ja ehkä myös saarnia. Tapeissa on pitkälle edennyt hyönteisvaurio.

Alapaarteet ja alapaarteiden pätkät on tapitettu joko molempiin tai vain toiseen jalasparruun. Tapitus on tehty ennen pönkien ja selkäpuiden asennusta.

Näkymä vintillä lännen suuntaan. Alapaarteet on katkaistu holvien kohdalla. Kulkusilta on alapaarteiden päällä runkokuoneen muurin sisäpuolella. Kattotuolit on kiinnitetty sisempiin jalasparruihin tapittamalla.

Rakentamisesta

Kattotuolit näyttävät esivalmistetun pinnoissa (läpiporausjäljet) kohteessa tehtyjen yksilöityjen mittauksen mukaan.

Muurinharjalle on ensin laskettu jalasparrut, joihin on tehty lovet alapaarteita tai niiden pätkiä varten. Seuraavaksi alapaarteet tai niiden pätkät on tapitettu jalasparruihin (tapit on asemoitu siten, ettei niitä ole voitu jälkikäteen lyödä paikoilleen).

Rakenteen luoteis- ja kaakkoisnur-

kissa on muuriin (ja ehkä ulompiin selkäpuihin) tukeutuvat soirot, jotka ovat saattaneet toimia rakennusaikaisina tukina niiden kohdilla olevien kattotuolien selkäpuita paikoilleen nostettaessa. Kattotuolien pystytystyö on siis saattanut edetä molemmista päistä kohti keskustaa.

Liitoksissa on käytetty sekä lohkotuista että pyöreistä rungoista veistettyjä lehti-puutappeja, joihin on jätetty kuorta paikoilleen. Tapeissa erottuu kevätpuun pillisolut – kyseessä on joko tammi tai saarni. Tapeissa on runsaasti hyönteisvaurioita.

Läpiporausjälkiä näkyy ympäri kattotuolirakennetta, mutta vain pinon seuraavan kattotuolin rakentamisesta.

Alapaarteet on tapitettu jalasparruihin ennen ulompien pöngkien asentamista paikoilleen.

Tulipalon seurauksena päätykolmion kivien sisäpinnat ovat voimakkaasti säilytyneet. Telinepuus-ta näkyy vain hiiltynyt pää.

Kirkossa on luonnonkiviholvit.

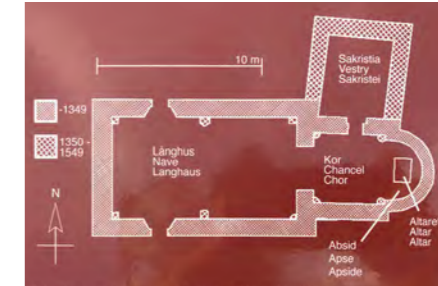
Vertaiskohde, Hemmesjö gamla kyrka

Hammarlandin kirkon runkokuoneessa on ollut Suomessa harvinaiset vastakkaiset sisäänkäynnit sekä etelä- että pohjoisseinällä. Pohjoisen sisäänkäynnistä on myöhemmin tehty sakastin ovi.

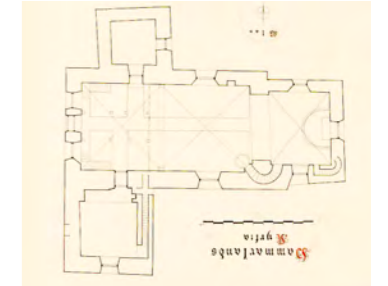
Ruotsin Smålannissa, Växsjön kunnan alueella olevan Hemmesjön vanhan kirkon sisäänkäynnit on sijoitettu samalla tavalla kuin Hammarlandissa. Hemmesjön kirkossa eteläpuoleinen ovi on ollut miehille ja pohjoispuoleinen naisille. Eteläisen sisäänkäynnin edessä on aiemmin ollut puinen asehuone (Wikipedia, Hemmesjö gamla kyrka).

Hemmesjön vanha kirkko on yksi Ruotsin vanhimmista säilyneistä keskiaikaisista kirkoista. Sen on sanottu olevan 1100-luvun loppupuolelta tai 1200-luvun vaihteesta. Runkokuoneen kattotuolit on ajoitettu vuoteen 1231d. Runkokuoneessa on romaaniset kattotuolit, joissa täysipitkään alapaarteeseen tukeutuu kaksinkertainen pöngkärästikko.

Hammarlandin runkokuoneen ajoitukset vaihtelevat 1200-luvun jälkipuoliskolta 1300-1350-luvulle lähteestä riippuen.

Hemmesjön kirkon pihamaan opastaulu

Hammarland, I. Serenius, 1925. Aalto-yliopiston arkisto.

Hemmesjön vanha kirkko idästä nähtynä.

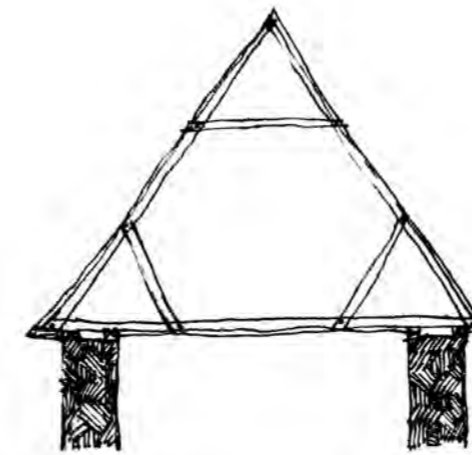
Hammarlandin kirkko, tussipiirros, W. Westling, 1871. MV.

— LEMLAND —

Maamme vanhin säilynyt puurakenne.

Lemland

Vintille: Tornin pohjoisseinän muuriporras johtaa tornin toiseen kerrokseen, josta on käynti runkokuoneen vintille.

Lemlandin kirkon alkuperäinen ja nykyinen kattorakenne.

Runkokuone (19,8 m x 11,6 m) on rakennettu 1290-luvulla.

Kivikirkkoa oletetaan edeltäneen vain yksi puukirkko, joka on rakennettu 1200-luvun alkupuolella. Puukirkon perustuksia löytyi arkeologisissa kaivauksissa runkokuoneen pohjoisseinän sisäpuolelta.

Kenttäkäynnillä tehdyt havainnot

Runkokuoneessa on tasalaipio. Alkuperäisten laipiolautojen alapuolelle on

lyöty toinen lautakerros 1950-luvulla. Rakenteissa oli runsaasti dendrokronologisissa tutkimuksissa käytettävään

Sprätthuggning-tekniikka kertoo mustaa surmaa edeltäneestä kevyiden kirveitten aikakaudesta

kairan reikiä. Vintille tehdyssä avauskohdassa alkuperäisiä lautoja näkyi

Lemlandin kirkko etelästä nähtynä. Asehuone ja länsipäädyssä oleva torni on rakennettu 1310-luvulla 1, itäpäädyn hautakuori vasta 1670-luvulla.

Kirkkosaliin näkyvä tasalaipion laudoitus on naulattu 1950-luvulla alkuperäisen 1290-luvun laipiolaudoituksen päälle.

1290-luvun kattotuolit

Kattotuolit koostuvat kahdesta selkäpuusta, alapaarteesta, kahdesta pönkäs-
tä ja yhdestä kitapuusta. Selkäpuut ja
alapaarre muodostavat ehjän kolmion,
jonka sivut on jaettu pönkillä ja kita-
puulla kolmeen koko lailla tasapitkään
osaan. Alapaarteen vahvuus on noin
4” x 8” ja muiden sauvojen noin 4” x 5”.
Osat on veistetty sprätthuggning-tekni-
kalla. Liitokset ovat tapitettuja suoria
lapaliitoksia. Alapaarteeseen pönkkien
liitosta varten tehty lovi ei ulotu paar-
teen läpi – ehjää parretta jää loven
alapuolelle kolmisen tuumaa. Katto-
tuolikolmion alakulmat ovat noin 45°.

Kattotuolien keskinäinen etäisyys
on kaksi kyynärää ja ne on yhdistetty

toisiinsa tiiviillä ja tukevalla aluslaudoi-
tuksella. Tapitukset on tehty idästä.

Kattorakenteen myöhempi vahvistus

Alkuperäisten kattotuolien väleihin
on lisätty uudet, vähän vahvemmista
sauvoista kootut, mutta muuten sa-
maa tyyppiä olevat kattotuolit. Uusissa
kattotuoleissa on punakynällä tehty
numerointi.

Ilmeisesti samassa yhteydessä, kuin
uusia kattotuoleja on lisätty, alkuperäi-
siä kattotuoleja on vahvistettu lisäämäl-
lä alapaarteen ja selkäpuun väliseen
liitokseen alapaarteen päällä makaava
sidepuu. Sidepuun vahvuus on 8” x 8”
ja pituus reilut neljä kyynärää ja se on
kiinnitetty alapaarteeseen yhdellä 1½”

Työryhmä vetoaa seurakuntaan

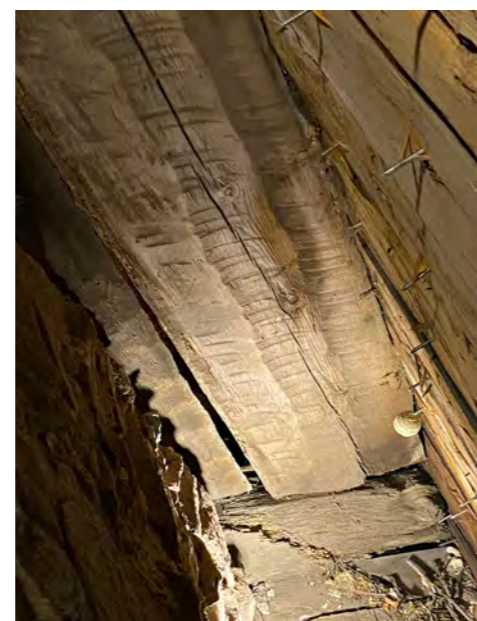
*Rackat lemlanttilaiset: poistakatte
kaik myrkvilla vintit*

Alkuperäistä kattorakennetta on vahvistettu
lisäämällä kattotuolien väleihin uudemmat,
samaa tyyppiä olevat kattotuolit.

Selkäpuu ja pönkkä on veistetty sprätthugg-
ning-tekniikalla.

Uloimman kattotuolin (kumpi pääty) alanurkka.

Länsipäädyn uloin kattotuoli ja alapaarteiden
päävät näkyvät julkisivussa. Tornin pohjoispuo-
lella alkupeäiset puosot on suojattu laudoin.

tuuman vahvuisella kuusen rungosta
tehdyllä tapilla (muutoin tapitukset
on tehty lohkotusta havupuutavarasta
veistämällä). Uuden sidepuun liitos
selkäpuuhun on kaksileikkeinen siten,
että selkäpuuta ei ole lovettu. Liitos on
lukittu naulaamalla sekä itä- että länsi-
puolelta.

Yläpohjan eristeenä on alapaarteen korkeuden
verran, eli noin 8”, sammalta.

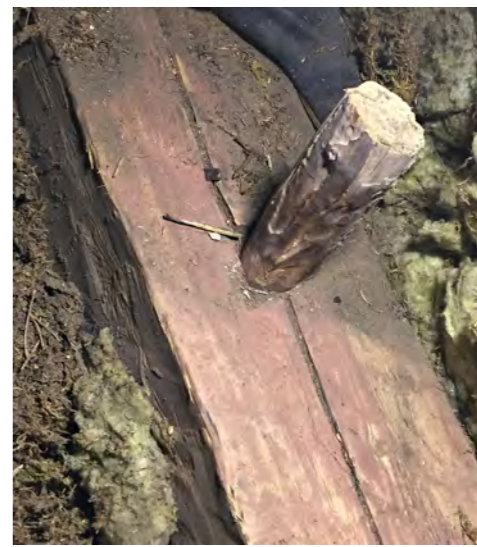
Alkuperäinen laipiolaudoitus on naulattu ala-
paarteiden alapintaan.

Kattotuolin pönkässä on numerointi.

Selkäpuun ja pönkän liitoksessa on kiilattu
tappi. Selkäpuussa näkyy veistäjien tekemiä
suuntaviivoja pönkälle.

Alapaarteen päälle asetettu, alkuperäistä kattotuolia vahvistava sidepuu on toisesta päästään
tapitettu alapaarteeseen kuusenrunkotapilla. Sidepuun toisessa päässä on selkäpuuhun kaksi-
leikkeinen liitos, joka on lukittu rautanaulalla.

Kattorakennetta vahvistavat, myöhemmin
lisätyt kattotuolit on numeroitu punaiselle
vahaliidulla.

Selkäpuun suora lapaliitos alapaarteeseen
on tehty samalla tavalla kuin pönkän liitos
alapaarteeseen: liitos ei ulotu alapaarteen läpi,
vaan ehjää alapaarretta jää loven alapuolelle.

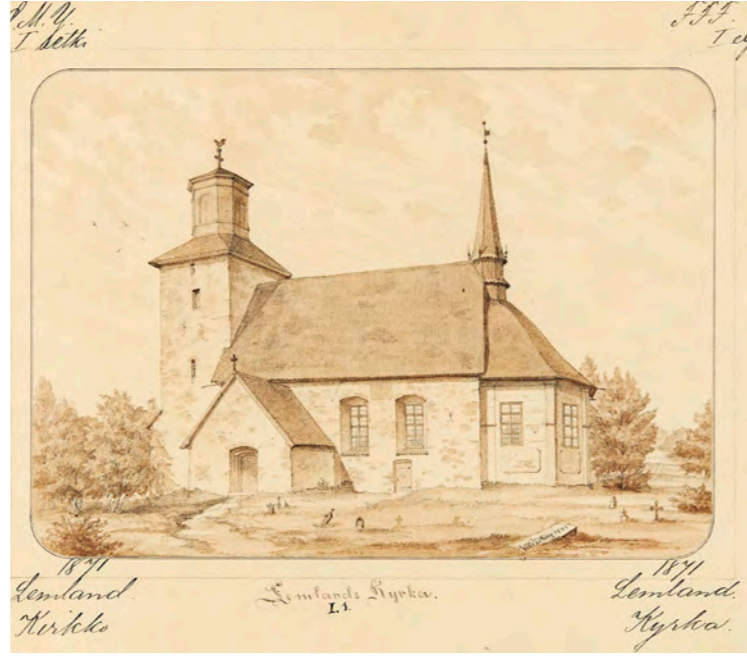
Keskiaikaisia maalauksia sakastin oven yläpuolella.

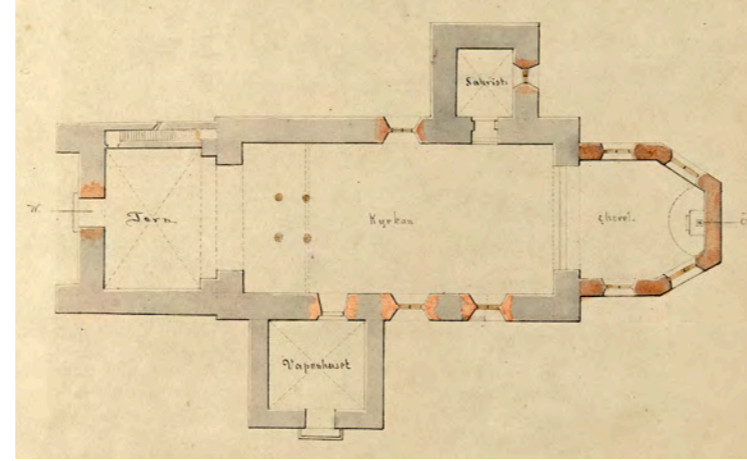
Kierrätysosana on käytetty sprätthuggning-tekniikalla veistettyä katelautaa, johon on höylätty vesiuurat.

Lemlandin kirkon 1290-luvulla rakennetussa runkohuoneessa on julkisivupinnasta ulkoneva, jatkuva kivijalka. Ulkonevaa kivijalkaa ei ole tehty 1310-luvulla rakennettuihin sakastiin, asehuoneeseen ja torniin.

Lemlandin kirkko, laaveeraus, Wolmar Westling, 1871. Museovirasto, Historian kuvakoelma, HK18711016:2.

Lemlandin kirkko, pohjapiirustus, Reinhold Fabritius, 1871. Museovirasto, Historian kuvakoelma, HK18711016:2.

Lähteet

Painetut lähteet

Markus Hiekkanen, Finlands medeltida stenkyrkor, 2020.

Nettilähteet

Åsa Ringbom, <https://www.kyrkor.ax/kyrkor>

Hemmesjön gamla kyrka, https://www.wikipedia.org/wiki/Hemmesjo_gamla_kyrka

Maalaus Finströmin kirkon saarnastuolissa.

Ahvenanmaan kirkkojen ajoituksista
olla ainakin kahta mieltä.

LIVADY
O S A K E Y H T I Ö